

Навчальна програма нормативної дисципліни
«ЕКОНОМІКА ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ»

1. МІСЦЕ ТА ЗНАЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Навчальна дисципліна «Економіка природокористування» надає студентам необхідні знання з раціонального й ефективного використання природно-ресурсного потенціалу, управління природокористуванням, методів визначення економічної ефективності природоохоронних заходів, оцінки економічних збитків від антропогенного порушення навколишнього середовища, формування фінансово-економічного механізму охорони навколишнього середовища, узагальнення міжнародного досвіду та розвитку міжнародного співробітництва в галузі охорони навколишнього середовища і природокористування та інше. Навчальною базою перед вивченням курсу є наступні дисципліни: «Вступ до фаху», «Загальна екологія (та неоекологія)», «Економічна теорія», «Екологія людини» та іншю Метою навчальної дисципліни є формування у студентів системи знань з економічного управління природокористуванням, використання еколого-економічних важелів і інструментів охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування, опанування уміннями визначати екологічну й економічну ефективність природоохоронних заходів, оцінювати збитки від забруднення навколишнього середовища, а також формування вмінь проводити дослідження, пов'язані з удосконаленням фінансово-економічного механізму раціонального використання природних ресурсів та охорони навколишнього середовища.

Основними завданнями, що мають бути вирішені в процесі викладання дисципліни, є формування економічного мислення у майбутніх фахівців-екологів, що є невід'ємною складовою сучасної моделі освіти в умовах ринкової економіки; оволодіння методами, інструментами та прийомами визначення еколого-економічної ефективності природоохоронних заходів, економічних збитків від забруднення навколишнього природного середовища та розмірів їх відшкодування.

2. ЗАГАЛЬНИЙ ЗМІСТ ТА НАВЧАЛЬНІ ЕЛЕМЕНТИ, ЩО ПІДЛЯГАЮТЬ ВИВЧЕННЮ

2.1. Навчальна аудиторна та позааудиторна робота (72 години)

Модуль 1 (28 годин). Економічні аспекти використання природних ресурсів та проблеми забруднення навколишнього природного середовища

Економіка природокористування як наука. Предмет, методологічна основа, методи та завдання економіки природокористування. Взаємозв'язок економіки та екології. Основні терміни та поняття економіки природокористування. Класифікація порушень навколишнього природного середовища. Класифікація еколого-економічних збитків від антропогенного впливу на довкілля. Методи визначення економічних збитків.

Природні та антропогенні фактори забруднення атмосфери. Економічні збитки від забруднення атмосферного повітря. Методика розрахунку збитків від забруднення атмосферного повітря. Основні напрямки охорони повітряного басейну: економічні аспекти. Раціональне використання водних ресурсів. Причини дефіциту прісної води. Джерела забруднення водних об'єктів. Водоохоронні зони та витрати на їх упровадження. Методика визначення економічного збитку від забруднення водних об'єктів. Земельні ресурси як засіб виробництва. Економічна родючість ґрунтів. Негативні та позитивні фактори, що впливають на родючість ґрунтів. Основні напрямки раціонального використання та охорони земельних ресурсів. Економічні збитки від порушення земель. Вартість рекультиваційних робіт. Державний земельний кадастр. Поліваріантність використання природної сировини. Мінеральні ресурси та їх класифікація. Раціональне використання корисних копалин (економічний аспект). Державний кадастр родовищ корисних копалин. Економічні проблеми використання ресурсів морів та океанів.

2.1.1. Нормативні навчальні елементи з модуля 1

1. Природокористування.
2. Природні ресурси.
3. Природні умови.
4. Види природокористування.
5. Об'єкт природокористування.
6. Предмет природокористування.
7. Економіка природокористування.
8. Предмет економіки природокористування.
9. Завдання економіки природокористування.
10. Методи економіки природокористування.
11. Сутність природоохоронної діяльності.
12. Класифікація порушень навколишнього природного середовища.
13. Причини порушень навколишнього природного середовища.
14. Джерела порушень навколишнього природного середовища.
15. Підходи щодо визначення збитків.
16. Еколого-економічні збитки.
17. Класифікація еколого-економічних збитків.
18. Екологічні збитки.
19. Соціальні збитки.
20. Економічні збитки.
21. Методи прямого розрахунку збитків (метод контрольних районів).
22. Аналітичний (статистичний) метод розрахунку збитків.
23. Емпірична оцінка збитків.
24. Інформаційне забезпечення розрахунків.
25. Поняття «умовна забруднююча речовина».
26. Порівнювана маса забруднюючих речовин.
27. Зона активного забруднення.
28. Збитки від забруднення атмосферного повітря.
29. Санітарно-технічні заходи з охорони повітря.
30. Контрольні заходи з охорони повітря.
31. Вартість заходів з охорони повітря.

32. Водозабезпеченість і резерви водопостачання.	43. Економічний збиток від порушення земель.
33. Джерела забруднення водних об'єктів.	44. Рациональне землекористування (економічний аспект).
34. Водоохоронні зони.	45. Особливості розрахунку збитків в агропромисловому секторі.
35. Народногосподарське значення водного джерела.	46. Способи визначення вартості рекультиваційних робіт.
36. Витрати на впровадження водоохоронних зон.	47. Поліваріантність використання корисних копалин (економічний аспект).
37. Економічні збитки від забруднення водних об'єктів.	48. Рациональне використання корисних копалин.
38. Методи рационального використання водних ресурсів (економічний аспект).	49. Рациональне використання ресурсів морів та океанів (економічний аспект).
39. Ступені негативного впливу виробничої діяльності на довкілля.	
40. Земельні ресурси.	
41. Економічна родючість ґрунтів.	
42. Фактори, що впливають на родючість ґрунтів.	

Модуль 2 (22 години). Економічна ефективність природоохоронної діяльності

Поняття природоохоронної діяльності. Природоохоронні заходи та їх види. Екологічні, соціальні, економічні результати природоохоронних заходів і їх складові. Інтегрований соціально-економічний результат природоохоронної діяльності. Вимоги до економічного обґрунтування природоохоронних заходів. Критерії екологічної та економічної ефективності. Показники екологічної ефективності природоохоронних витрат. Загальна (абсолютна) економічна ефективність природоохоронних витрат. Загальна (абсолютна) економічна ефективність капіталовкладень у природоохоронну діяльність. Порівняльна економічна ефективність. Чистий економічний ефект природоохоронних заходів, його розрахунки, види, цілі та умови застосування. Врахування факторів часу при проведенні еколого-економічних оцінок ефективності.

2.1.2. Нормативні навчальні елементи з модуля 2

50. Природоохоронна діяльність.	69. Критерії екологічної ефективності.
51. Економічні підходи до планування і програмування природоохоронної діяльності.	70. Критерії економічної ефективності.
52. Економічні підходи до охорони атмосферного повітря.	71. Чистий економічний ефект.
53. Економічні підходи до охорони водних ресурсів.	72. Фактичний і очікуваний чистий економічний ефект.
54. Економічні підходи до охорони земельних ресурсів.	73. Економічний результат природоохоронних заходів при розрахунку чистого економічного ефекту.
55. Економічні підходи до охорони у сфері захоронення та утилізації відходів.	74. Додатковий дохід від повторного використання відходів.
56. Економічні підходи до охорони надр.	75. Приведені витрати.
57. Економічні підходи до охорони рослинного та тваринного світу.	76. Капітальні вкладення.
58. Економічні підходи до охорони природно-заповідного фонду.	77. Окупність капітальних вкладень.
59. Економічні аспекти національних програми щодо охорони навколишнього середовища.	78. Поточні експлуатаційні витрати.
60. Економічна інформація щодо забезпечення природоохоронної діяльності.	79. Коефіцієнт приведення капітальних вкладень до одного року.
61. Напрямки отримання і узагальнення інформації, форми статистичної звітності.	80. Екологічна ефективність природоохоронних заходів.
62. Соціально-економічні результати природоохоронних заходів і їх складові.	81. Повний економічний ефект і його складові.
63. Соціальні результати та їх складові.	82. Загальна (абсолютна) економічна ефективність природоохоронних витрат.
64. Економічні результати та їх складові.	83. Загальна (абсолютна) економічна ефективність капітальних вкладень.
65. Екологічні результати природоохоронної діяльності.	84. Порівняльна економічна ефективність.
66. Економічне обґрунтування природоохоронних заходів.	85. Операція дисконтування для врахування фактору часу.
67. Інтегрований соціально-економічний результат.	86. Ставка (норма) дисконту, коефіцієнт дисконтування.
68. Вимоги до економічного обґрунтування природоохоронних заходів.	

Модуль 3 (22 години). Фінансово-економічний механізм охорони навколишнього природного середовища та рационального використання природних ресурсів. Міжнародна діяльність у вирішенні проблем природокористування та охорони довкілля

Взаємозв'язок економічної і природоохоронної діяльності суб'єктів господарювання. Поняття «екологізація економіки». Співвідношення понять «екологізація» та «природоохоронна діяльність». Поняття фінансово-економічного механізму екологічного регулювання, його складові елементи. Експлуатаційна та середовищезахисна цінність природних ресурсів. Підходи до екологічної оцінки природних ресурсів. Підходи до економічної оцінки природних ресурсів. Концепція платного природокористування. Принципи визначення плати за використання природних ресурсів. Плата за відтворення й охорону природних ресурсів. Створення ринку природних ресурсів. Плата за забруднення природного середовища: основні концепції, принципи, методи розрахунку. Екологічне оподаткування. Система стимулювання природоохоронної діяльності і її інструменти. Екологічне страхування. Кредитування екологічної

діяльності. Особливості регулювання і планування природоохоронної діяльності в зарубіжних країнах. Узагальнення досвіду зарубіжних країн у сфері природокористування й охорони довкілля та можливості його застосування в Україні. Міжнародне співробітництво України щодо охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

2.1.3. Нормативні навчальні елементи з модуля 3

87. Взаємозв'язок економічної та природоохоронної діяльності суб'єктів господарювання.
88. Поняття «екологізація економіки».
89. Співвідношення понять «екологізація» та «природоохоронна діяльність».
90. Інтегральний екодеструктивний вплив.
91. Поняття рівня екологізації.
92. Поняття фінансово-економічного механізму екологічного регулювання.
93. Складові елементи фінансово-економічного механізму.
94. Експлуатаційна цінність природних ресурсів.
95. Середовищезахисна цінність природних ресурсів.
96. Комплексні територіальні кадастри природних ресурсів як система відомостей для екологічної оцінки.
97. Затратний підхід до екологічної оцінки природних ресурсів.
98. Результативний підхід.
99. Рентний підхід.
100. Відтворювальний підхід.
101. Енергетична оцінка.
102. Затратно-збитковий підхід.
103. Показники економічної оцінки природних ресурсів.
104. Концепція платного природокористування.
105. Плата та тарифи за використання ресурсів.
106. Принципи визначення плати за використання природних ресурсів.
107. Нормативи плати.
108. Ліміти використання ресурсів.
109. Платежі на відтворення та охорону природних ресурсів.
110. Види платежів за забруднення навколишнього природного середовища.
111. Компенсаційні платежі за забруднення навколишнього природного середовища.
112. Функції платежів за забруднення навколишнього природного середовища.
113. Умови створення ринку природних ресурсів.
114. Екологічне оподаткування.
115. Податкові пільги.
116. Екологічне страхування.
117. Кредитування екологічної діяльності.
118. Система ціноутворення з урахуванням екологічних факторів.
119. Торгівля ліцензіями.
120. Особливості планування та регулювання природоохоронної діяльності в зарубіжних країнах.
121. Економічні аспекти сучасної екологічної політики.
122. Механізми стимулювання приватного капіталу.
123. Система державних гарантій по кредитах.
124. Міжнародні конференції як стимулюючий поштовх до міжнародного співробітництва з питань екології та охорони довкілля.
125. Напрямки міжнародного співробітництва у галузі охорони довкілля.
126. Роль міжнародних неурядових організацій у багатосторонньому співробітництві.

2.2. Семінари, контроль-колоквиуми та інша діяльність за науковим спрямуванням (10 годин)

Обговорення, дискусії, розв'язання питань щодо економічних аспектів використання природних ресурсів; визначення ефективності природоохоронної діяльності; методів розрахунку економічних збитків від антропогенного порушення довкілля; економічних важелів регулювання охорони навколишнього природного середовища, основних підходів до економічної оцінки природних ресурсів і принципів визначення плати за їх використання; способів розрахунку зборів за забруднення природного середовища, а також фінансово-економічних методів стимулювання природоохоронної діяльності. Засвоєння не менш ніж 17 нормативних навчальних елементів.

2.3. Наукова, аудиторна та позааудиторна складова дисципліни (26 годин)

Наукова робота пов'язана з питаннями екологізації екополітики та оцінки її рівня; вдосконалення всіх елементів фінансово-економічного механізму охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів; застосування і розвитку ринкових еколого-економічних методів та інструментів ефективного природокористування й охорони довкілля. Обговорення питань міжнародного співробітництва України щодо охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

Загальна кількість навчальних елементів – 46.

3. КВАЛІФІКАЦІЙНІ ВИМОГИ ДО ЗНАТЬ ТА ВМІНЬ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ЕКОЛОГІВ

3.1. Знання з навчальної дисципліни, що формуються в процесі навчальної та наукової діяльності

З модуля 1

- 3.1.1. Особливості методології предмет, методи та завдання економіки природокористування.
- 3.1.2. Види та класифікації еколого-економічних збитків від антропогенного впливу на довкілля.
- 3.1.3. Методи розрахунків економічних збитків від забруднення повітря.
- 3.1.4. Методи визначення економічного збитку від забруднення водних об'єктів.
- 3.1.5. Способи визначення вартості рекультиваційних робіт.
- 3.1.6. Економічні аспекти раціонального використання природних ресурсів.
- 3.1.7. Особливості державного кадастру родовищ корисних копалин.

З модуля 2

- 3.1.8. Види природоохоронних заходів.
- 3.1.9. Складові екологічних, соціальних, економічних результатів природоохоронних заходів та показник інтегрованого соціально-економічного результату.
- 3.1.10. Вимоги до економічного обґрунтування природоохоронних заходів.
- 3.1.11. Критерії та показники економічної ефективності природоохоронних заходів.
- 3.1.12. Методи визначення економічної ефективності природоохоронних заходів.
- 3.1.13. Критерії та показники екологічної ефективності природоохоронних заходів.
- 3.1.14. Методи визначення екологічної ефективності природоохоронних заходів.

З модуля 3

- 3.1.15. Сутність і зміст екологізації економічної політики.
- 3.1.16. Складові фінансово-економічного механізму екологічного регулювання.
- 3.1.17. Підходи до екологічної та економічної оцінки природних ресурсів.
- 3.1.18. Принципи визначення плати за використання природних ресурсів та за забруднення навколишнього природного середовища.
- 3.1.19. Принципи формування, види і механізми дії еколого-економічних інструментів, спрямованих на охорону довкілля і раціональне природокористування.
- 3.1.20. Основні напрямки й особливості міжнародного співробітництва у вирішенні проблем природокористування.

3.2 Уміння з навчальної дисципліни, що формуються в процесі навчальної та наукової діяльності

З модуля 1

- 3.2.1. Вільно користуватись понятійно-термінологічним апаратом дисципліни.
- 3.2.2. Визначати економічні збитки від забруднення повітря.
- 3.2.3. Розраховувати економічні збитки від забруднення водних об'єктів.
- 3.2.4. Застосовувати методи визначення економічних збитків від порушення земель.
- 3.2.5. Визначати шляхи підвищення ефективності використання природних ресурсів.

З модуля 2

- 3.2.6. Визначати, розраховувати та аналізувати показники економічної ефективності природоохоронних заходів.
- 3.2.7. Визначати, розраховувати та аналізувати показники екологічної ефективності природоохоронних заходів.
- 3.2.8. Розраховувати показники економічної ефективності з урахуванням фактору часу.

З модуля 3

- 3.2.9. Визначати плату за використання природних ресурсів.
- 3.2.10. Розраховувати розміри плати за забруднення природного середовища.
- 3.2.11. Застосовувати еколого-економічні інструменти, спрямовані на підвищення ефективності природокористування та охорону довкілля.
- 3.2.12. Визначати основні напрямки міжнародного співробітництва у вирішенні проблем природокористування.

4. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА**Основна:**

1. Экономика природопользования / Под. ред Т. С.Хачатурова. – М.: МГУ, 1991. – 255 с.
2. Временная типовая методика определения экономической эффективности природоохранных мероприятий... – М.: Экономика, 1986. – 140 с.
3. Данилов-Данильян В. И., Лосев К. С. Экологический вызов и устойчивое развитие. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 415 с.
4. Макар С. В. Основы экономики природопользования. – М., 1998. – 190 с.
5. Мельник Л. Г. Экологическая экономика: Учебн. пособ. – Сумы: Университ. книга. – 2001. – 350 с.
6. Нестеров П. М., Нестеров А. П. Экономика природопользования и рынок. – М.: ЮНИТИ, 1997. – 414 с.
7. Царенко О. М., Несветов О. О., Кабацкий М. О. Основи екології та економіки природокористування. Навч. посіб. – 2 вид. – Суми: ВТД Університ. книга, 2004. – 324 с.

Додаткова:

1. Булигін С. Ю. Формування екологічно сталих агроландшафтів. – Харків: ХДАУ, 2001. – 167 с.
2. Преждо В. В. и др. Экологический словарь. – Х.: ХГАГХ, 1999. – 416 с.
3. Реймерс Н. Ф. Природопользование: Словарь-справочник. – М.: Мысль, 1990. – 637 с.

Розробники програми: проф. Слюсаренко В. К.

(Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

проф. Мальований М. С.

(Львівський національний технічний університет «Львівська політехніка»)

доц. Бікулова Д. У.

(Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харківський інститут управління)